

Д. М. Сковронський

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»,
асистент кафедри теорії та філософії права,
канд. юрид. наук,
sdfortissimo@gmail.com

ШЛЯХИ ГУМАНІЗАЦІЇ СУЧАСНОГО СУДОВОГО ОРАТОРСТВА

© Сковронський Д. М., 2019

У період системних реформ, що відбуваються в сучасному українському суспільстві загалом, і в судовій системі зокрема, до чинників, що забезпечують більш справедливий і гуманний характер судового процесу, варто зараховувати історичний досвід, набутий іншими державами у правовій сфері. Також включення в теоретичне осмислення поняття культури судового оратора міркувань щодо значення християнської етики в процесі гуманізації судочинства не лише забезпечило б повноту розгляду проблеми, а й дозволило б окреслити шляхи пошуку найоптимальнішої моделі поведінки і судді, як ключової фігури судового процесу, й інших його учасників.

Ключові слова: суспільство, етика, мораль, система правосуддя, ораторська майстерність, гуманізація.

Д. М. Сковронский

ПУТИ ГУМАНИЗАЦИИ СОВРЕМЕННОГО СУДЕБНОГО ОРАТОРСТВА

В период системных реформ, происходящих в современном украинском обществе в целом, и в судебной системе в частности, к факторам, которые обеспечивают справедливый и гуманный характер судебного процесса, следует причислять исторический опыт, приобретенный другими государствами в правовой сфере. Также включение в теоретическое осмысление понятия культуры судебного оратора соображений о значении христианской этики в процессе гуманизации судопроизводства не только обеспечило бы полноту рассмотрения проблемы, но и позволило бы наметить пути поиска наиболее оптимальной модели поведения и судьи, как ключевой фигуры судебного процесса, и других его участников.

Ключевые слова: общество, этика, мораль, система правосудия, ораторское мастерство, гуманизация.

D. M. Skovronskyu

Institute of Jurisprudence and Psychology
Lviv Polytechnic National University
Department of Theory and Philosophy of Law
Ph.D.

WAYS OF HUMANIZATION OF MODERN JUDICIARY ORATORIA

In the period of systemic reforms taking place in modern Ukrainian society as a whole, and in the judicial system, in particular, factors that provide a fairer and more humane nature of the trial, should be counted historical experience gained by other states in the legal field.

Also, the inclusion in the theoretical understanding of the notion of the culture of the court speaker of reasoning about the significance of Christian ethics in the process of humanization of legal proceedings would not only ensure the completeness of the consideration of the problem, but would also allow to outline ways to find the most optimal model of behavior and the judge as the key figure in the trial and its other participants.

Key words: society, ethics, morals, system of justice, oratory, humanization.

Постановка проблеми. Концепція розвитку сучасної системи правосуддя в Україні наголошує на важливості аспекту справедливості судової процедури. Вона має забезпечуватись неухильним дотриманням принципу верховенства права, а також законності, рівності учасників процесу перед законом і судом, змагальності, диспозитивності, гласності й відкритості, обов'язковості виконання судових рішень [4].

Принципи, що зазначені вище, відповідають Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 1950 р. та стандартам, визначеним для процесуальної діяльності [4].

Для судової системи України стає актуальним завдання оптимізувати реалізацію принципу змагальності сторін. Це стає важливим також як в окремих аспектах досудового провадження, так і на стадіях судового розгляду.

Таким чином, одна з фундаментальних конституційних засад судочинства – змагальність сторін – виступає необхідним чинником гуманізації судового процесу.

Аналіз дослідження проблеми. Морально-етичні аспекти як складові теорії риторики є предметом досліджень Ю. В. Рождественського, В. І. Аннушкіна, Д. М. Александрова, М. Ф. Кошанського, С. С. Гурвича, О. Ф. Лосєва, А. Ч. Козаржевського, В. М. Вандишева, С. С. Аверінцева, Г. З. Апресяна, М. А. Герман, Г. М. Сагач та ін.

Проблеми застосування судової риторики, зокрема професійної етики і культури судових ораторів, досліджували Р. С. Кацавець, Л. І. Мацько, Є. М. Ворожейкін, О. І. Маложон, М. С. Алексєєв, В. В. Молдован, С. Д. Абрамович, Н. Івакіна, І. Л. Георгізова, О. Б. Олійник та інші.

Теоретичні та методологічні засади риторики, у тому числі судового красномовства, в історичному зрізі формують наукові роботи Аристотеля, Платона, Цицерона, Феофана Прокоповича, Петра Могили, Григорія Сковороди, А. Ф. Коні, П. Сергеїча та інших.

Метою статті є визначити шляхи та особливості процесу гуманізації сучасного судового ораторства. Розширити знання етичного аспекту судової риторики; узагальнити методологічну базу і концепт формування та вдосконалення професійної етики і культури судового оратора; означити роль християнської моралі та її вплив на професійну поведінку у суді.

Виклад основного матеріалу. Закріплення в Основному Законі України принципу змагальності, на думку М. Маркуша, спричинило кардинальні зміни, зокрема, у кримінальному судочинстві України. Так, кримінально-процесуальні відносини між державними органами, які відповідають за здійснення кримінального переслідування, та особою, що має бути притягнута до кримінальної відповідальності, а також потерпілим та іншими суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності мали бути врегульовані принципово на інших засадах [3, с. 17].

Варто зазначити, що принцип змагальності, бере свій початок від агональності як однієї з головних рис античного світу, значно збільшує вплив риторики в процесі судочинства та актуалізує визначення вимог до юридичних промов та до кваліфікації професійних учасників судового процесу. Однак існують підстави вважати, що розвиток ораторської майстерності учасників судового процесу є одним із найважливіших чинників удосконалення системи судочинства.

Історія доводить існування прямої залежності між демократизацією судового процесу та розвитком ораторського мистецтва, зокрема культури судового оратора.

На думку О. Олійник, правосуддя в кримінальному судочинстві може бути успішним лише за умови сильного обвинувачення і такого ж сильного захисту. Лише їх поєднання дозволить повною мірою реалізувати можливості змагального судового процесу [4, с. 23].

Слід наголосити на важливості принципу змагальності як такого, що забезпечує рівність сторін в судовому процесі, та є запорукою демократичності останнього у цивільній, господарській, адміністративній та кримінальній сферах. З огляду на це – цілком закономірним є чітко визначити основні засади діяльності можливих професійних учасників судового процесу (судді, прокурора, адвоката (захисника-юриста), та на законодавчому рівні сприяти закріпленню вимог щодо їх високого морального рівня та авторитету в суспільстві. Приведення процесуального законодавства у повну відповідність вимогам Конституції України, міжнародним і європейським правовим нормам, зокрема щодо реалізації принципу змагальності, є необхідною для сучасної України.

Процедура судових дебатів вимагає забезпечення ораторською майстерністю професійних учасників судового процесу, в якій найповнішою мірою стає актуальною сама культура судового ораторства, та існування інституту суду присяжних.

Саме під час судових дебатів від риторичної майстерності прокурора і адвоката, дотримання ними канонів судової етики значною мірою залежить думка учасників засідання і, зрештою, рішення суду.

Заслуговує на увагу та підтримку твердження М. Маркуш щодо потреби ретельніше дослідити реалізацію принципу змагальності у досудовому провадженні. Серед актуальних завдань називалось визначення процесуального статусу захисника, слідчого судді, введення цієї процесуальної фігури у кримінальний процес України, розширення прав потерпілого на різних стадіях процесу [3].

Погоджуючись із цією думкою, О. Олійник пропонує додати, що із визначенням статусу згаданих учасників судового процесу необхідно встановити етичні норми судової риторики взагалі, визначити вимоги до ораторської майстерності вказаних суб'єктів прав, риторики підсудного. Є цілком логічним припустити, що реалізувати це допомогла б спеціальна освіта усіх громадян. Знання основ культури судового ораторства дозволило б здійснювати самозахист у різних інстанціях, передусім у суді [4]. Дослідниця наполягає на тому, що гуманізації судового процесу сприяла б практика проведення всіх судових засідань за участю сторін і за обов'язкової умови дотримання норм професійної етики судового оратора. Отже, потрібна чітка регламентація окреслених питань у чинному законодавстві, а відсутність повноважних представників будь-якої сторони має стати підставою для заборони проведення судових засідань [4]. Автор обґрунтовує необхідність розробки проекту Закону України «Про юридичну риторику». Розгортаючи цю думку, О. Олійник зазначає, що в розділі, присвяченому проблемам судової риторики, мають бути сформульовані правові механізми суворого дотримання учасниками судового процесу, що діють на професійній основі, демократичного принципу змагальності сторін та його правил. Зокрема, у законопроекті необхідно передбачити відповідність риторичних виступів професійних учасників судового процесу нормам закону, встановити вимогу щодо структури і спрощеності композиції обвинувальної і захисної промов прокурора й адвоката. Оптимізувати положення такого законопроекту дозволило б максимальне врахування юридичної практики розвинених країн Європи, зокрема практики застосування судової риторики, у тому числі для забезпечення принципу змагальності сторін у судовому процесі.

Виглядає цілком слушною пропозиція належної підготовки професійних судових риторів. Є всі підстави стверджувати, що гуманізації судочинства сприяло б запровадження спеціальної ораторської підготовки всіх учасників судового процесу, передусім його професійних учасників.

При цьому О. Олійник справедливо вважає, що особливу увагу слід приділити структурі судової промови, визначивши її зміст з урахуванням особливостей розгляду справ у судах першої інстанції диференційовано у кримінальному, цивільному, адміністративному або господарському судочинстві. Є також вкрай важливим визначити «риторичні» правила реалізації принципу змагальності сторін прокурором та адвокатом (захисником-юристом) під час судового слідства, підготовки до судових дебатів.

Науковець наполягає, що визначення особливостей риторичного судового дискурсу в контексті змагальності сторін під час судових дебатів у суді присяжних сприяло б підвищенню ефективності судового процесу загалом. На підставі ретельного вивчення відповідних чинних правових моделей, що є в законодавстві європейських країн, а також теоретичних моделей, пропонованих вітчизняними і зарубіжними дослідниками, можна виробити оптимальний варіант, який стане ефективним в українській правовій системі.

Вочевидь, набуває актуальності порівняльне із вітчизняним дослідження практики ораторської підготовки у різних країнах, зокрема в англосаксонській і континентальній правових системах. Проте складання типових структур обвинувальної промови прокурора та захисної промови адвоката (захисника-юриста) навряд чи суттєво вплине на якість виступів зазначених учасників. Можна припустити, що проблема є глибшою, і її вирішення криється у більш ґрунтовній фаховій підготовці, у тому числі із розширенням загального світогляду та забезпеченням мовної компетенції, що дозволяла б належним чином вести дебати, аргументувати свою позицію, обґрунтовано вимагати притягнення винних до відповідальності, спростовувати твердження протилежної сторони, переконувати присяжних.

До слова, О. Олійник пропонує розробити також Закон України «Про змагальність у судовому процесі» із визначенням понять «змагальність сторін у судовому процесі», «змагальність сторін у кримінальному судочинстві», «змагальність сторін у цивільному судочинстві», «змагальність сторін в адміністративному судочинстві», «змагальність сторін у господарському судочинстві», а також «судова риторика в умовах змагальності сторін», «судова риторика в умовах змагальності сторін у кримінальному судочинстві», «судова риторика в умовах змагальності сторін у цивільному судочинстві», «судова риторика в умовах змагальності сторін в адміністративному судочинстві», «судова риторика в умовах змагальності сторін у господарському судочинстві». Зауважимо, що ґрунтовне дослідження окресленої тематики і сформульованих дослідницею понять є актуальним завданням юридичної науки і освіти, що потребує негайного вирішення.

Одним з перспективних напрямів розвитку сучасного риторства, зокрема судової риторики, є дослідження в інноваційній сфері, що отримала назву неориторика. Вона формується як теорія аргументації або логіки неформального судження, в основі якої лежить теорія переконання. Дослідниками це сприймається як спроба вивести риторику на абсолютно новий, науковий рівень зі своїми правилами, закономірностями, суворими законами [1, с. 234].

Неориторика – дисципліна, що орієнтується, перш за все, на практичну діяльність, що особливо актуально для сучасних досліджень, спрямованих на вивчення прагматичних аспектів будь-якої промови [7].

Неориторика тісно пов'язана з іншими гуманітарними дисциплінами, зацікавленими в розробці проблеми суспільної ролі промови. Основу для зародження неориторики поклав М. М. Бахтін, висунувши свою теорію діалогу, яка в найбільш змістовній формі пояснила поняття риторики. В епоху неориторики активно розвивається вивчення історії та розробка теорії предмета [1, с. 148].

На дослідженнях Г. Лаусберга слід зупинитися докладніше, оскільки вони становлять великий інтерес для інтерпретації сутності предмета риторики. Ці дослідження дають потужний поштовх розробці теорії предмета: риторика і елоквенція часто сприймалися як синоніми. Цей факт може розглядатися як результат кризи риторики [1, с. 158 – 164].

Підсумовуючи, зазначимо, що розвиненість судової системи є однією з головних ознак демократичного суспільства. Своєю чергою вона виступає підґрунтям для «інституалізації риторики як теоретичного дискурсу і як сукупності дискурсивних практик та професіоналізації діяльності (спеціалізованої діяльності відповідного кола людей – ораторів (риторів)» [2, с. 162].

Щодо удосконалення професійної етики і культури судового оратора сучасні дослідники вважають, що є доцільним апелювати до християнських моральних норм і традицій тлумачення понять гуманність, толерантність, милосердя, совість, справедливість. Проте доводиться констатувати, що роль християнських засад у сфері судочинства залишається недооціненою. А

в Україні, де християнство виступає найбільш поширеною релігією, це питання стає особливо актуальним.

Як засвідчує історія, саме християнські цінності, які є універсальними за своїми можливостями і застосуванням, спроможні і в наш час дати людині і державі моральні орієнтири [5, с. 167]. Дослідники зауважують, що етичні категорії гідності і честі, будучи складовими внутрішнього світу людини, визначають моральну культуру особистості і є важливими категоріями у забезпеченні справедливого судочинства [2, с. 167 – 169].

Висновки. Християнські уявлення про моральність і справедливість у цілому корелюють із нормативно закріпленими правилами професійної поведінки судді. Отже, включення в теоретичне осмислення поняття культури судового оратора міркувань щодо значення християнської етики в процесі гуманізації судочинства не лише забезпечило б повноту розгляду проблеми, а й дозволило б окреслити шляхи пошуку найбільш оптимальної моделі поведінки і судді як ключової фігури судового процесу, й інших його учасників.

Свідоме використання етичного потенціалу християнства сприятиме оновленню і зміцненню суспільних інститутів, у їх числі судочинства і судового красномовства як засобу його здійснення, а також допомагатиме втіленню в життя основних напрямів гуманізації сучасного судового ораторства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абрамович С. Д., Молдован В. В., Чикарькова М. Ю. Риторика загальна та судова : навч. посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 416 с. 2. Загурський О. Судові дебати в кримінальному процесі: правові та психологічні проблеми : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2003. 17 с. 3. Маркуш М. Принцип змагальності в кримінальному процесі України. Х., 2007. 208 с. 4. Олійник О. Б. Сучасна ділова риторика : навч. посібник. К. : Кондор, 2010. 166 с. 5. Папаян Р. А. Християнские корни современного права. М., 2002. 416 с. 6. Черновський О. К. Вплив християнської етики на формування внутрішнього переконання судді. Наше право. 2014. № 7. 7. Шемшученко Ю. С. Юридична енциклопедія : в 6 т. К. : Укр. енцикл., 1998 / URL : [http : //leksika.com.ua/19980614/legal/](http://leksika.com.ua/19980614/legal/).

REFERENCES

1. Abramovych S. D., Moldovan V. V., Chykar'kova M. Yu. **Rytoryka zahal'na ta sudova** : navch. posibnyk. [Rhetoric general and judicial] Kiiv. Yurinkom InterPubl, 2002. 416 p. 2. Zahurs'kyu O. **Sudovi debaty v kryminal'nomu protsesi: pravovi ta psykholohichni problemy** :avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09. [Litigation in the criminal process: legal and psychological problems] Kiiv, 2003. 17 p. 3. Markush M. **Pryntsyp zmahal'nosti v kryminal'nomu protsesi Ukrayiny** [The principle of competition in the criminal process of Ukraine] Kharkiv, 2007. 208 p. 4. Oliynyk O. B. **Suchasna dilova rytoryka** :navch. posibnyk.[Modern business rhetoric]Kiiv : Kondor Publ, 2010. 166 p. 5. Papayan R. A. **Khrystyanskye korny sovremennoho prava** [Christian roots of modern law] Moscov, 2002. 416 p. 6. Chernovs'kyu O. K. **Vplyv khrystyans'koyi etyky na formuvannya vnutrishn'oho perekonannya suddi** [The influence of Christian ethics on the formation of a judge's inner conviction] Nashepravo. 2014.vol. 7. 7. Shemshuchenko Yu.S. **Yurydychna entsyklopediya** : v 6 t. [Legal Encyclopedia]. Kiiv : Ukr. entsykl., 1998 / URL : [http : //leksika.com.ua/19980614/legal/](http://leksika.com.ua/19980614/legal/)

Дата надходження:04.02.2019 р.